

Z badań nad żubrem w Polsce¹

W dniach od 23 do 24 września 1966 r. odbyło się w Białowieży drugie sympozjum Sekcji Teriologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. Jak wskazuje temat sympozjum — *Aktualny stan wiedzy o żubrze i potrzeba dalszych badań nad tym gatunkiem w Polsce* — jego celem było zebranie dotychczasowych wiadomości o tym chronionym zwierzęciu oraz wytknięcie kierunków najważniejszych badań na przyszłość, a także przedstawienie możliwości podjęcia tego rodzaju badań. Warto podkreślić, że Polska, która przoduje w hodowli tego wspaniałego zwierzęcia i przyczyniła się tak istotnie do uratowania go od zagłady, jest moralnie zobowiązana do prowadzenia coraz intensywniejszych badań naukowych nad żubrem. W naszym kraju, w którym nauka jest wszechstronnie popierana, w którym żyje największa na świecie ilość żubrów oraz poczyniono pierwsze eksperymenty przywrócenia żubra rodzimej faunie, mamy dane po temu, aby badania te prowadzić.

Na miejsce sympozjum wybrano Białowieżę, centrum hodowli żubra, miejsce, w którym najdogodniej było zaznajomić uczestników sympozjum z już osiągniętymi wynikami hodowli i prac badawczych. Organizatorem sympozjum były koła Białowieskie i Warszawskie Sekcji Teriologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, a bezpośrednio — miejscowy komitet, działający pod przewodnictwem doc. dra Zdzisława P u c k a. Obrady odbywały się w odbudowanym Domu Myśliwskim, w pięknej sali konferencyjnej, w której licznie przybyli uczestnicy (około 80 osób) mieścili się z pewnym trudem. Obradom przewodniczyli na zmianę profesorowie: K. K o w a l s k i, K. K r y s i a k, Z. R a a b e i doc. Z. P u c e k.

Ogółem zgłoszono 23 referaty i komunikaty, z których tylko 3 nie zostały wygłoszone z powodu nieobecności autorów.

¹ Na tle drugiego sympozjum Sekcji Teriologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego.

Wszystkie referaty będą w przyszłości opublikowane. Tak duża ilość referatów oraz szeroki zakres ich problematyki obejmującej w sposób monograficzny niemal pełny zasób naszej wiedzy o żubrze, świadczą niewątpliwie o dużym zainteresowaniu żubrem w Polsce, dużej popularności tego zwierzęcia i dążeniu do jego wszechstronnego poznania.

W pierwszym, wstępnym referacie pt. *Historia żubra w Puszczy Białowieskiej i rezultaty międzynarodowej akcji jego ochrony* prof. K. Krysiak omówił przyczyny, jakie złożyły się na dramatyczną historię tego gatunku. Autor podkreślił wybitną rolę Polski w restytucji żubra oraz dalekowszroczą politykę międzynarodową, polegającą na możliwie jak największym rozprzestrzenieniu żubra na świecie.

W następnym referacie pt. *Ewolucja i szczątki kopalne żubra* prof. K. Kowalski przedstawił pochodzenie i filogenezę tego gatunku.

Przedmiotem daleko zaawansowanych badań anatomicznych był referat pt. *Stan badań nad morfologią żubra*, opracowany przez prof. K. Krysiaka i dra K. Swieżyńskiego. W pracy tej dokonano porównania morfologii żubra z innymi przeżuwaczami, w szczególności z bydłem domowym.

Dr K. Wasilewski referował następnie wyniki swych badań nad zróżnicowaniem ścierania się zębów u żubrów przebywających w rezerwatach i na wolności. Stwierdzenie istotnych różnic w ścieraniu się zębów jest tylko drobnym przyczynkiem, wskazującym na wpływ wieloletniej hodowli żubra w warunkach rezerwatowych i w ogrodach zoologicznych.

Doc. J. Gill w referacie pt. *Stan badań nad fizjologicznymi właściwościami żubra* podkreślił konieczność kontynuowania klasycznych badań fizjologicznych, które dotychczas były przeprowadzane na osobnikach wyeliminowanych z hodowli, co nie daje jednak obrazu fizjologicznych właściwości żubra w stanie normy.

Prof. F. Nagórski omówił w swym referacie *Elektrokardiogram umierającego serca żubra w warunkach śmierci doświadczalnej*.

Nieproporcjonalnie mniej są zaawansowane badania nad biologią i ekologią żubra. W referacie pt. *Pożywienie i rola żubra w ekosystemach leśnych*, opracowanym przez dra S. Borowskiego, lek. wet. Z. Krasieńskiego i inż. L. Miłkowskiego, omówiono szczegółowo dane z piśmiennictwa oraz przedstawiono projekt własnych badań. Opracowanie tego tematu jest konieczne, gdyż pozwoli na jedynie właściwe

określenie liczby żubrów, jaka może przebywać w Puszczy Białowieskiej, aby nie dopuścić do wyrządzenia przez te zwierzęta zbyt wielu szkód w drzewostanach. Wobec dużej rozbieżności poglądów na to zagadnienie sprawa ta wymaga jeszcze badań i naukowego uzasadnienia.

Lek. wet. Z. K r a s i ń s k i i dr J. R a c z y ń s k i dokonali porównania biologii rozrodu żubra w rezerwach i na wolności. Autorzy stwierdzili, że u żubrów hodowanych od wielu pokoleń w rezerwach następuje rozchwianie sezonowości rozrodu — cechy, która charakteryzowała ich dzikich przodków. Już obecnie można uchwycić różnice w rozrodzie żubrów trzymanyh w rezerwach i żubrów tworzących stado wolne w Puszczy Białowieskiej.

W trzecim referacie pt. *Zubry na wolności* omawiającym biologię żubra — lek. wet. Z. K r a s i ń s k i przedstawił rozwój stada żubrów na wolności w Puszczy Białowieskiej oraz własne obserwacje dotyczące formowania się stada wolnego, jego migracyjności, struktury wiekowej i socjalnej oraz zmian areалу zasiedlenia w ciągu roku. W miarę naturalnego przyrostu stada obserwuje się zmianę w zachowaniu się żubrów — stopniowe ich dziczenie.

Patologię żubra przedstawiono w referatach prof. H. S z w e j k o w s k i e g o pt. *Zmiany anatomopatologiczne u żubrów* i lek. wet. Z. P o d g u r n i a k a pt. *Epizooocja pryszczycy w Polsce w latach 1953—1954*. Zagadnienia patologii żubra wymagają dalszych opracowań. Większość powyższych prac opierała się jedynie na materiale sekcyjnym żubrów padłych w latach 1953—1954, podczas epizooocji pryszczycy. Natomiast w referacie pt. *Pasożyty żubra* doc. J. D r ó ź d ź stwierdził, że parazytofauna żubra została już dostatecznie poznana, tym niemniej w związku ze stwierdzeniem nasilenia inwazji motylicy wątrobowej w rezerwach w Białowieży i w Borkach należy dokonać dokładnego jej rozpoznania, a następnie zwalczania.

Na dużą rolę, jaką odegrały ogrody zoologiczne w restytucji żubra, wskazali dr J. L a n d o w s k i i mgr Z. W o l i ń s k i w referacie pt. *Wyniki chowu żubrów w polskich ogrodach zoologicznych w okresie powojennym*.

Kilka referatów dotyczyło zagadnień metodycznych, ważnych w badaniach nad żubrem. I tak: lek. wet. W. S t a r z y ń s k i omówił wyniki uzyskane przy unieruchamianiu żubrów za pomocą broni „Palmera” w Warszawskim Ogrodzie Zoologicznym. Lek. wet. L. Z a n i e w s k i demonstrował przyrząd własnej konstrukcji z substancją czynną w postaci succyny-

locholinoy. Mechaniczny sposób unieruchamiania zębów przy użyciu specjalnej klatki omówiła lek. wet. M. K r a s i ń s k a.

Wygodny i nieskomplikowany sposób konserwacji zwołok zębrych w celu preparowania ich przedstawił dr M. Węgrzyn referując wyniki wspólnych obserwacji (W. P i l a r s k i, S. S e r w a t k o, K. Ś w i e ż y ń s k i) dokonanych w Zakładzie Anatomii Zwierząt SGGW.

Podczas sympozjum poruszono jeszcze jeden temat związany z zębem i Białowieżą — hybrydyzację zębów z bydlęciem domowym. Wprowadzeniem do szczegółowych komunikatów był referat doc. Z. P u c k a pt. *Stan badań nad hybrydyzacją zębra z bydlęciem*. Lek. wet. M. K r a s i ń s k a omówiła tempo wzrostu mieszańców zębra z bydlęciem, a lek. wet. L. Z a n i e w s k i przedstawił wyniki obserwacji nad hybrydyzacją zębra z bydlęciem czerwonym polskim w Zakładzie Doświadczalnym PAN w Popielnie. Autorzy wskazali na możliwość praktycznego wykorzystania mieszańców zębra z bydlęciem dla produkcji mięsa i skóry, co znajduje uzasadnienie w dużych przyrostach masy mieszańców w pierwszym okresie ich życia.

W drugim dniu uczestnicy sympozjum mieli możliwość obejrzenia wolnego stada zębów. Do ostoi zębów udano się furmankami, a dalej w głąb lasu pieszo. W tym dniu w godzinach rannych strażnicy wytropili stado zębów w liczbie 15 sztuk. Nie posząc stada, czekali na podejście uczestników sympozjum. Żubry zobaczywszy tak liczną grupę ludzi, były bardzo niespokojne, długo nie mogły się zdecydować gdzie uciekać, wreszcie ruszyły, żerdziowy płot pękał jak zapalki i całe stado pogalopowało w głąb lasu. Był to piękny widok, utrwalony przez licznych posiadaczy aparatów fotograficznych¹. Należy podkreślić, że obejrzenie stada zębów o tej porze roku przez tak liczne grono uczestników sympozjum było możliwe tylko dzięki przypadkowi, mianowicie wejściu zębów na ogrodzoną polanę karmową.

Następnie uczestnicy udali się do rezerwatu doświadczalnego Zakładu Badania Ssaków PAN, gdzie prowadzi się krzyżowanie zębów z bydlęciem domowym. W rezultacie tego doświadczenia uzyskano ogółem 22 mieszańce, w tym 10 sztuk I pokolenia i 12 pokolenia ³/₄ bydła domowego. Szczególny podziw budziły ważące ponad tonę mieszańce F₁, Facet i Farad (zubr × krowa ncb).

Popołudnie drugiego dnia obrad przeznaczono było na dyskusję. Jako pierwszy zabrał głos doc. J. Ż a b i ń s k i, który

¹ Zob.: Chronimy przyrodę ojczystą zesz. 4/1967 s. 6.

w swej wypowiedzi zaznaczył, że w chwili obecnej należy baczniejszą uwagę zwrócić na psychikę żubra wypaczoną przez długoletnią hodowlę w rezerwach. Wypowiadał się za całkowitym zaprzestaniem dokarmiania żubrów na swobodzie. Podkreślił jednocześnie konieczność regulowania liczebności żubrów na wolności przez odstrzał nadliczbowych byków.

Z poglądami doc. dra J. Zabińskiego polemizowali prof. dr Z. Raabe, prof. dr K. Kowalski, doc. dr Z. Pucek, lek. wet. Z. Krasinski i lek. wet. L. Zaniewski.

Prof. Raabe stwierdził, że należy się liczyć z obecną sytuacją żubra, który chcemy aby był dziki i z puszczą, która nie jest „dzika”, a skoro taki stan stwierdziliśmy, ingerencja człowieka w formie dokarmiania staje się obiektywną koniecznością.

Lek. wet. Zaniewski wyraził pogląd, że liczba 200 żubrów w Polsce nie jest wystarczająca do tego, aby podejmować odstrzał i realizować jakiegokolwiek plany łowieckie.

Prof. Kowalski podkreślił, że istotnych przyczyn wymierania upatruje się w zmianie warunków, do których każde zwierzę jest przystosowane. Z chwilą, gdy warunki te ulegną zmianie, jest ono narażone na wyginięcie. Tak więc, skoro uratowaliśmy żubra od zagłady, to bynajmniej nie znaczy, że zostały przywrócone pierwotne warunki środowiskowe. Nie ma więc możliwości przywrócenia żubrowi w pełni naturalnej puszczy. Należy również pamiętać, że każdy samiec reprezentuje inny genotyp i wobec tego zmniejszenie ilości samców zuboża pulę genotypów tego gatunku.

Lek. wet. Krasinski stwierdził, że z pierwszego okresu po wypuszczeniu żubrów na wolność i obecnych informacji wynika, że żubry nie dokarmiane przy paśnikach podchodzą do karmników innej zwierzyny, do chłopskich stogów lub nawet do zabudowań gospodarskich. Istnieje więc konieczność odciążenia żubrów od osad ludzkich, chociażby z uwagi na bezpieczeństwo.

Doc. Pucek podkreślił, że Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody i jej Zasobów ustaliła, że każdy gatunek, którego liczba spada poniżej 2000, jest zagrożony wymarciem. Tymczasem żubrów czystej krwi białowieskiej jest obecnie około 300 sztuk. Jakakolwiek regulacja tego stanu przez człowieka byłaby bardzo ryzykowna.

Następnie zabrał głos doc. dr T. Szczęsny, dyrektor Zarządu Ochrony Przyrody w Ministerstwie Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego. Podkreślił on, że wszystkie decyzje dotyczące dalszych losów żubra nie mogą być podejmowane po-

chopnie i muszą być naukowo udokumentowane. Dlatego władze ochrony przyrody przywiązują do sympozjum i do badań nad żubrem tak duże znaczenie. Puszcza Białowieska jest biocenozą, w której żubr w Polsce znalazł najodpowiedniejsze warunki. Dalsze badania winny dać odpowiedź na wszystkie pytania istotne dla przyszłej hodowli żubra.

Na zakończenie prof. K o w a l s k i dokonał zreasumowania dyskusji i odczytał końcowe wnioski, które ramowo nakreśliły kierunki dalszych badań nad żubrem. We wnioskach tych zaznaczono, że wyniki przeglądu wiedzy o żubrze przedstawione w referatach na sympozjum nie tylko podkreśliły nasze osiągnięcia, ale uwypukliły istniejące luki, szczególnie w badaniach nad ekologią i biologią żubra oraz w określeniu roli i miejsca żubra w ekosystemach leśnych, nawet zagospodarowanych przez człowieka. Badania tego typu zostały już podjęte w Puszczy Białowieskiej przez Białowieski Park Narodowy i Zakład Badania Ssaków PAN. Ukoronowaniem tych badań powinno być zebranie wszystkich prac o żubrze jako syntetycznego opracowania w postaci monografii tego gatunku.